

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt / Vol: 6, Sayı/Issue: 5, 2017

Sayfa: 3047-3064

Received/Geliş: Accepted/Kabul:
[28-06-2017] – [24-10-2017]

İnsani Müdahale Sorunu Bağlamında Egemenlik ve Kozmopolitizm

Tuğba BAĞBAŞLIOĞLU

Yrd. Doç. Dr., Ahi Evran Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Böl.
Asst. Prof., Ahi Evran University, Department of International Relations

orcid.org/0000-0003-2935-9044

tbagbaslioglu@ahievran.edu.tr

Öz

Vestfalya Antlaşması'ndan sonra kurulan dünya düzeni egemen eşitliği ilkesi üzerine inşa edilmiş bir uluslararası sistem öngörmektedir. Zaman içinde olgunlaşan ve değişen bu sistem İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra önce insan hakları adına gerçekleştirilen kurumsal girişimlerin ardından da küreselleşme sürecinin yoğun baskısı altında kalmış ve sistemin ciddi bir kriz içinde olduğu iddia edilmiştir. Bu çalışma bu doğrultuda kozmopolitan düşüncenin Vestfalyan düzen için bir alternatif olarak nasıl algılandığı üzerine yoğunlaşmakta ve bir pratik olarak insani müdahalenin bu tartışmadaki yerini sorgulamaktadır. Modern dünyanın sadece düşünsel temelini değil aynı zamanda siyaset yapma pratiğini de etkileyen kozmopolitan düşünce Vestfalyan düzenin egemenlik ve ülkesellik esaslarına dayanan bakış açısına çeşitli alternatifler getirmektedir. Bu çalışmada insani müdahale kavramının özellikle moral boyutu kozmopolitan düşünce ile ilişkilendirilerek ele alınmıştır ve insani müdahale meselesi kozmopolitizm ve egemenlik tartışmaları içinde kritik bir sorun olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnsani Müdahale, Kozmopolitizm, Egemenlik, Birleşmiş Milletler, Uluslararası İlişkiler

Sovereignty and Cosmopolitanism in the Context of the Issue of Humanitarian Intervention

Abstract

The world order established after the Peace of Westphalia predicted an international system based on the principle of equal sovereignty. This system, which has matured and evolved in time, was under the heavy oppression of firstly the institutional initiatives under the name of human rights and then the globalization process, and it was claimed that the system is in a serious crisis. This study focuses on how cosmopolitan thought is perceived as an alternative for the Westphalian order and questions the place of humanitarian intervention as a practice in this argument. Cosmopolitan thought brought diverse alternatives to the perspective of the Westphalian order based on the principles of sovereignty and territoriality. In this study, particularly the moral aspect of the humanitarian intervention concept, is discussed in association with the cosmopolitan thought, and the issue of humanitarian intervention is appraised as a critical issue in discussions of cosmopolitanism and sovereignty.

Keywords: Humanitarian Intervention, Cosmopolitanism, Sovereignty, United Nations, International Relations

Giriş

Vestfalya Barışı ile kurulan uluslararası sistem prensipte egemen eşitliği ilkesi üzerine inşa edilmiştir ve sistemin temel aktörü egemen devletlerdir. Sistemin temel karakteristik özelliklerinin başında devletlerin birbirlerine müdahale etmemesi –karışmazlık- ilkesi ve kuvvet kullanma yasağı gelmektedir. Vestfalya Barışı’ndan 20. yüzyıla uzanan süreçte bir çok değişim ve dönüşümün yaşandığı uluslararası sistemin temel aktörü olan egemen ulus-devletler arasındaki güç mücadeleleri -Birinci ve İkinci Dünya Savaşları’nda da en açık biçimde görüldüğü gibi- sıcak çatışmalar ya da çatışma ihtimalleri dahilinde gerçekleşmiştir. Ancak günümüzde “şiddetli çatışmaların büyük bir kısmının devletler arasında değil, devlet içinde cereyan ettiği” (Buchanan, 2003: 131) ve karışmazlık ilkesi ile egemenlik kuramına dayanan mevcut sistemin yoğun bir baskı altında kaldığı bir süreç söz konusudur. Devletin kendi vatandaşlarına karşı uyguladığı şiddet, karışmazlık ilkesinin ve kuvvet kullanma yasağının gereklerini saf dışı bırakabilen ve meşruiyetini “insanlık” ölçütünden alan bir müdahale biçimini uluslararası toplumun gündemine taşımıştır.

Devletleri temel birim olarak kabul eden mevcut uluslararası sistemin karşısına “insani gerekçelerle” çıkan bu anlayışın hem hukuki hem de moral meşruiyetini temellendirecek yahut çürütecek arayışlar, kozmopolitan düşüncüyü de içinde barındıran büyük bir tartışmayı beraberinde getirmiştir. Günümüz dünyası ve ona eşlik eden teorik bakış açısı –geçmişe nazaran çok daha baskın bir biçimde- insan temelli olarak betimlenebilir. Her anlamda insanı temel alan bir bakış açısının uluslararası ilişkiler alanındaki en önemli göstergelerinden biri normatif yaklaşımların gündeme taşınmasıdır. Değer temelli normatif bakış açıları içinde ise kozmopolitanizm düşüncesi evrensellik iddiası ve bireyi temel alan yaklaşımı ile özellikle ön plana çıkmaktadır.

Kozmopolitan düşünce insanı, aile, soy, etnik köken, milliyet vs. gibi herhangi bir toplumsal ya da siyasal kategoriye müracaat etmeden daha büyük bir bütünün- “insanlığın”- parçası olarak kavrar. Kozmopolitan düşüncenin, -fiziki, siyasal ya da kültürel- hiçbir sınırı tanımayan karakteri yalnızca birçok düşünsel geleneği etkilemekle kalmamış aynı zamanda Roma İmparatorluğu ya da Ortaçağ Avrupa’sında görüldüğü gibi siyaseten de kuvvetli bir etkiye sahip olmasına yol açmıştır. Fransız Devrimi ile başlayan süreç bir yandan kozmopolitan düşünceye uygun bir biçimde insan odaklı bir anlayışı merkeze alırken diğer taraftan 1648 Vestfalya Barışı ile kurulan uluslararası sistemin temel aktörü olan devletlerin, tedricen ulus-devletler haline geldiği bir başka süreci de beraberinde getirmiştir.

İkinci Dünya Savaşı’nın bitiminden günümüze insan hakları, göç, insani müdahale gibi uluslararası sorunlara normatif bakış açısı ile alternatif perspektifler getiren kozmopolitanizmin özellikle insani müdahale tartışmaları karşısındaki konumu oldukça ihtilaflıdır. Zira kozmopolitan ilkeler insani müdahaleyi hem destekleyecek hem de mahkum edecek biçimde yorumlanabilmektedir (Smith and Fine, 2007: 47-48). Bu durum aslında kozmopolitanizm fikrinin her iki argümanı destekleyecek önermeler

içermesinden kaynaklanmaktadır. Kozmopolitan düşünce bir yandan “temel insan haklarının korunması” söz konusu olduğunda insani müdahaleyi desteklerken diğer taraftan “savaşın alternatifleri ve ‘ebedi barış’ arayışında” askeri kuvvet kullanımını kabul etmemektedir (Fine, 2007: 82). Tüm bu tartışmalar çerçevesinde çalışmada öncelikle tarihsel bir perspektif dahilinde kozmopolitan düşüncenin evrimi ele alınacak ardından, Uluslararası İlişkiler disiplinin en ihtilafli konularından biri olan insani müdahale kavramı tartışılacak ve söz konusu tartışma dahilinde mevcut kozmopolitan perspektifin Vestfalya düzeni karşısındaki konumu değerlendirilecektir. Bu değerlendirme üç temel tartışma düzeyi çerçevesinde gerçekleştirilecektir.

Tarihsel Bir Perspektiften Kozmopolitan Düşünce

Nihai birimin, aile, kabile, ulus ya da devlet değil kişi olduğu “bireysellik”; bu nihai birimin-erkek, aristokrat, beyaz vs. gibi ayrımlara uğramaksızın-eşit bir biçimde tüm insanlar için geçerli olduğu kabulüne dayanan “evrenselcilik” ve nihai birimin insan olduğu iddiasının herkesçe kabulüne dayanan “genellik” farklı kozmopolitan gelenekler tarafından benimsenen ortak özellikler olarak tespit edilebilir (Pogge, 1994: 85). Etik bir öğreti olarak tarifi zor bir karaktere sahip olan kozmopolitanizm (Miller, 2002: 81) düşüncesinin, genel olarak, üç farklı biçimde algılandığı görülmektedir; Stoa düşüncesinden beri süregelen anlayış, Aydınlanma döneminin kavrayışı ve nihayet günümüzde tartışılan kozmopolitanizm (Held, 2010: 15). Kozmopolitan düşünce ilk kez Antik Yunan’da Kinik felsefesi içinde doğmuştur. Kinik felsefenin en önemli isimlerinden olan Diyojen’in kendisini dünya vatandaşı ilan etmesi kozmopolitan düşünce açısından bir milat olarak kabul edilse de Diyojen’in kozmopolitanizminin -kendi yaşam biçimi ile beraber değerlendirildiğinde- bir çeşit kendini dünyadan soyutlama olarak “negatif bir kozmopolitanizmi” temsil ettiği söylenebilir (Ferrara, 2007: 53). Kozmopolitanizm fikrini daha geniş bir bağlamda değerlendirenler ise Stoacılarıdır. Stoa düşüncesi Antik Yunan uygarlığının yıkılmaya başladığı dönemde ortaya çıkmış ve ilerleyen süreçte Roma felsefesinde hakim genel eğilim haline gelmiştir. Roma siyasal yapılanması ile de uyum içinde olan Stoa düşüncesinin insan kavrayışı onu polisten daha büyük bir siyasal-toplumsal yapı ile beraber tanımlaması ile karakterizedir. Helenistik dönem ile başlayan süreçte siyasal açıdan polis örgütlenmesinin sona ererek yerini çok daha büyük devlet yapılanmalarına bırakması beraberinde felsefi açıdan da radikal bir dönüşümü getirmiştir; Antik Yunan felsefesi için temel olan polis vatandaşlığı bu yeni koşullarda giderek anlamını yitirirken yerini Roma gibi genişlemeci bir politika doğrultusunda emperyalist bir motivasyonla hareket eden bir devlet yapılanması ile çok daha uyumlu olan bir dünya vatandaşlığı anlayışına bırakmıştır.

Genel olarak bakıldığında Stoacıların insanı biri doğduğu diğeri ise “temel moral ve toplumsal yükümlülüklerinin kaynağını” oluşturan iki topluluğun üyesi olarak addettikleri ve ikincisini herkesin üyesi olduğu ortak bir topluluk olarak kabul ettikleri (Nussbaum, 1997: 6) görülmektedir. Tüm

insanların üye olarak kabul edildiği bu ikinci topluluk onları toplumsal olarak sahip oldukları cinsiyet, sınıf gibi ayrımları dikkate almaksızın dünya vatandaşı olarak kabul eder. Ancak pratik düzeyde bakıldığında bu eşitliği sağlayacak somut bir proje vaat etmeyen Stoacılık tam aksine bir istikamette ilerlemiş ve gerçek özgürlüğün insanın kendi içinde olduğunu fikrini kabul etmiştir. Bu manada örneğin hem Roma siyaset felsefesi geleneği hem de Stoa düşüncesinin en önemli isimlerinden olan Cicero, doğal yasalara kaynaklık eden Stoa düşüncesini ve onun kozmopolitan yasalarını adil savaşları ile barış getirdiği iddiasında olan Roma İmparatorluğu'nun medineleştirme misyonu ile birleştirmiştir (Coleman, 2000: 251). Roma döneminin siyasal yapılanması ile de son derece uyumlu olan bu dünya vatandaşlığı savı takip eden dönemde Hristiyan düşüncesi açısından da bu özelliğini muhafaza etmeye devam etmiştir.

Ortaçağ'da Avrupa'nın siyasal açıdan bölünmüş iktisadi açıdan kapalı bir görünüm arz eden feodal örgütleniş biçimi içinde kilise, hem dini hem de siyasi olarak kozmopolitanizm düşüncesini içeren bir dünya görüşü ile kitleleri bünyesi altında birleştirmiştir. Böylece dini bir içerik de kazanmış olan kozmopolitan düşüncenin izleri Ferrera'nın belirttiği gibi Augustinus'un *Tanrı Devleti (De Civitate Dei)*'nde "inanç dışında herhangi bir sınırı olmayan, Tanrıyı sevenlerin kenti" olarak (Ferrera, 2007: 53) belirlemekte ve Ortaçağ Avrupası'nın politik-dinsel tahayyülünde kendine önemli bir yer edinmiş görünmektedir. Ortaçağ Avrupa siyaseti, parçalı yapıyı en azından ideolojik düzeyde birleştirecek bir üst sesin varlığına duyduğu ihtiyacı Hristiyan düşüncesinin kozmopolitan yorumu ile büyük ölçüde gidermiştir.

Kavramın Ortaçağ'da aldığı dini referanstan kurtularak tekrar gündeme gelmesi ise Aydınlanma düşüncesi ile beraber gerçekleşmiştir. Aydınlanma düşüncesi, Kant'ın "insanın kendisinin yarattığı ergin olmama durumundan çıkması" (Aktaran: Çiğdem, 2004: 56) olarak ifade ettiği büyük bir düşünsel kırılmayı ifade eder. Zira Aydınlanma düşüncesi, Rönesans düşüncesinin insanı önceliklendiren hümanist kavrayışının miras alındığı koşullarda insanı başta din olmak üzere tüm belirlenmişliklerden kurtararak iddiası ile ortaya çıkmıştır. Aydınlanma düşüncesinin- kendi içindeki tüm farklılıklara rağmen- tüm insanlar için evrensel ve iyi bir düzene olan inancı onun kozmopolitan karakterinin en açık göstergelerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Aydınlanma düşüncesinin de çok önemli bir parçasını oluşturan kozmopolitanizm, bu anlamda herkesin temel haklara sahip olması ve demokratik özgürlükten yararlanması gibi bir takım temel kabulleri içermektedir (Delanty and O'Mahony, 2002: 33).

Aydınlanma düşüncesinin doğduğu 18. yüzyılın tarihsel arka planına bakıldığında Rönesans ve Reformun düşünsel anlamda açtığı çığırın yanı sıra Avrupa'da din eksenli olarak başlayan ancak zaman içinde modern Avrupa'nın siyasal düzeninin çehresini değiştirecek sonuçlar doğuran Otuz Yıl Savaşları'nı da değinmek gerekmektedir. Ortaçağ Avrupa'sının siyasal ve ekonomik açıdan bölünmüş yapısının bir tezahürü olarak da görülebilen Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu içindeki mezhepsel çatışmalar tüm Avrupa'yı etkileyen Otuz Yıl Savaşları ile sonuçlanmıştır. Bu savaşları

bitiren Vestfalya Antlaşması ise yalnızca mevcut uluslararası sistemin temellerini atmakla kalmamış aynı zamanda Ortaçağ'ın siyasal düzeninin de bittiğinin kesin bir delili olarak addedilmiştir. Vestfalya Antlaşması'nı takip eden süreç, uluslararası sistemin ve bu sistemin temelini oluşturan modern egemen devletlerin şekillendiği dönemdir. Böylece Aydınlanma düşüncesi ve elbette onun tekrar gündeme getirdiği kozmopolitanizmin yolu aynı dönemin ürünü olan milliyetçilik ve ulus-devlet yapılanmasının hakimiyeti ile kesişmiştir. Bu süreç, başta Aydınlanma düşüncesi olmak üzere modern siyasal düşüncenin ufku üzerinde de oldukça etkili olmuş ve farklı yaklaşımları beraberinde getirmiştir. Örneğin Hobbes, Locke ve hatta Rousseau siyaseti, belirli siyasal örgütlenmeler dahilinde değerlendirirken Kant, bunların yeterli olmadığını kavramıştır (Brown, 2002: 42-43). Aydınlanma'nın en önemli düşünürlerinden olan Kant'ın, *Ebedi Barış* adlı metninde ortaya koyduğu kozmopolitan hak kavramı bu doğrultudaki önemli gelişmelerden biridir.¹ Kant'ın "dünya vatandaşlığı" projesi, salt devlet temelli bir uluslararası hukuk kavrayışının ötesine geçilmesinde de önemli bir rol üstlenmiştir (Habermas, 2007: 108). Kant'ın ebedi barışı, egemen devletlerin uluslararası ve kozmopolitan hukuka bağlı oldukları, moral sorumlulukların yalnızca vatandaşlar için değil tüm insanlık için sağlanacağı bir düzen fikrine dayanmaktadır (Devetak, 2007: 152). Fine'a göre Aydınlanma'nın kozmopolitanizmi, bugün maruz kaldığı eleştirilerin aksine "dünyaya kontrol etme amacıyla küresel bir tasarım olarak değil, Doğu ile Batı'nın ortak insanlığını gösteren özgürleştirici bir proje olarak anlaşılmalıdır" (Fine, 2011: 153). Bu özgürleştirici proje bir yandan "insan"ı kendi aklı ile yine kendinin yarattığı her türlü esaretten kurtulmaya çağırırken, diğer taraftan özellikle Kant'ın fikirlerinde somutlaşan hali ile tüm insanlığın sonsuza dek barış içinde yaşayabileceği bir hukuki ve siyasal düzen imkanını da vurgular. Ancak tarihsel olarak bakıldığında izleyen dönemde kendi teritoryal sınırları içinde meşru güç kullanma ve dolayısıyla kendi vatandaşları üzerinde son sözü söyleme hakkına sahip egemen ulus-devletlerin uluslararası sistemde yaygın kabul gören hakimiyetleri başlamıştır.² Güç mücadelesine dayanan ve başlangıçta yalnızca Avrupalı devletler için söz konusu bu fenomen, ulus-devletin hakim devlet yapılanması olarak tamamen kabul gördüğü bir tarihsel konjonktür içinde günümüzdeki şeklini almıştır. Fransız Devrimi sonrası

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. (Benhabib, 2006b: 35-57).

² Söz konusu ulus-devletleşme süreci tedrici bir biçimde gerçekleşmiştir. Ulus-devletlerin yaygınlaşması, Giddens'in vurguladığı gibi, 1. Dünya Savaşı sonrası büyük imparatorlukların parçalandığı süreçte Wilson ilkelerine dayalı egemenlik anlayışının uygulanması ile kurulan devletler ile 2. Dünya Savaşı sonrasında egemen eşitliği anlayışının genişletilmesi ile ortaya çıkan eski sömürge/yeni ulus-devletlerin kurulumunu içeren bir tarihsel perspektif dahilinde değerlendirilmelidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Giddens, 2008: 335-347). Bu sürecin bir sonraki halkasını SSCB'nin ve Yugoslavya'nın dağılmasının ardından ortaya çıkan devletler oluşturmaktadır.

ulus-devlet formunun ve milliyetçi söylemin yolları böylece kozmopolitan düşünce ile kesişmiştir.³

Kozmopolitanizm kavramına dair çağcıl tartışmalar ise- içinde pek çok farklı görüş ve yaklaşımı barındırmakla birlikte- özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemdeki insan hakları alanındaki gelişmeler ve arayışlar ile çeyrek yüzyılı aşkın bir süredir tüm tartışmalara damga vurmuş olan küreselleşme süreci ve ulus-devletlerin politik otoritelerinin hem ulusal hem de uluslararası düzeyde erozyona uğradığı yönündeki yorumlar ile yakından ilişkilidir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın insanlık adına bıraktığı büyük yıkım ve trajedinin ardından 10 Aralık 1948 tarihinde ilan edilen Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si kozmopolitanizme dair modern tartışmalar açısından bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardında bıraktığı vahşet ve insani dram, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşturulmaya çalışılan uluslararası sistemin başarısızlığının en açık göstergelerinden biridir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Milletler Cemiyeti'nin uluslararası barış ortamını sağlama ve sürdürme görevini yerine getirecek hukuki ve kurumsal altyapıdan yoksun olması ve tüm yıkıcılığı ile İkinci Dünya Savaşı deneyimi, 1945 sonrası dönemde uluslararası ilişkilerin şekillenmesinde etkili olan başlıca faktörlerdir. Bu yeni dönem, Vestfalya Barışı'ndan beri devletlerin temel aktör olarak rol aldıkları sistemde, insan haklarının uluslararası belge ve kurumlar aracılığı ile güvence altına alındığı ve devletlerin bunlara uymakla sorumlu kıldıkları bir uluslararası düzen tesis etmiştir. Bu yeni sistemin, başta insan hakları olmak üzere insanı temel alan bir perspektifi de barındırması kozmopolit düşüncenin de tekrar gündeme gelmesine yol açmıştır. BM'nin kurulması ve İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin kabulü gibi gelişmelerin kozmopolitanizmi daha önce sahip olmadığı bir öneme ve gerçekliğe ilk kez ulaştırdığı iddia edilmiştir (Delanty, 2009: 51). Özellikle Beyanname, "uluslararası adalet normlarından kozmopolit adalet normlarına geçiş ile karakterize olan" yeni bir evrenin (Benhabib, 2006a: 15-16) başlangıcı olarak yorumlanmıştır.

İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin "ister bağımsız olsun, ister vesayet altında veya özerk olmayan ya da başka bir egemenlik kısıtlamasına bağlı ülke yurttaşı olsun, bir kimse hakkında, uyruğunda bulunduğu devlet veya ülkenin siyasal, hukuksal veya uluslararası statüsü bakımından hiçbir ayırım gözetilmeyecektir" hükmü ile beyanname'de belirtilen haklar bakımından farklı devlet vatandaşları için bir ayırım olmadığı belirtilmiştir. Belgenin ilanı ile uluslararası insan hakları normları ortaya çıkmış ve insanlık suçları, savaş suçları, soykırım, insani müdahale ve uluslararası göç gibi alanlarda bağlayıcı yönergeler oluşturmuştur (Benhabib, 2006b: 17-20). Takip eden süreçte Soğuk Savaşın sona ermesi, iki kutuplu bir uluslararası sistemin ortadan kalkması, ulusüstü ve aşırı örgütlenme arayışları ve nihayetinde küreselleşme sürecinde çok uluslu şirketlerin ve diğer uluslararası örgütlerin yalnızca devletlerin önemli birer siyasal aktör olarak yer aldıkları

³ Calhoun'a göre, modern bir söylem olarak milliyetçilik, ilk ortaya çıktığı dönemde "liberal ve kozmopolit bir söylem" (Calhoun, 2012:119) ile "dünya vatandaşlığına belli bir anlam ve biçim verme yolu" olarak doğmuştur (Calhoun,2012:123).

düzende -etki güçleri homojen olmasa da- söz sahibi olmaları mevcut dünyanın giderek daha kozmopolitan bir hale geldiği yargısını destekleyen en önemli argümanlar haline gelmişlerdir.

İnsani Müdahale Sorunu ve Egemenlik

Ulus-devleti ve bu devlet yapısının beraberinde getirdiği uluslararası sistemi karakterize eden temel unsurların başında egemenlik kavramı gelmektedir. Devlet, belli sınırlar içinde meşru güç kullanma tekeline sahip topluluk olarak tanımlanmıştır (Weber, 1998:132). Modern devletin temel özellikleri arasında yer alan teritoryal sınırlar içinde tesis edilen egemenlik anlayışı, devlete yine bu sınırlar içinde güç kullanımı başta olmak üzere çeşitli tasarruf haklarının tanındığı bir özgürlük alanı sunar. Egemenliğin devletin içindeki tecellisini gösteren bu boyutunun yanı sıra Vestfalya Antlaşması ile temelleri atılan uluslararası sisteme kaynaklık eden dışsal bir boyutu da bulunmaktadır. Egemenliğin ülke sınırları dışındaki ifadesi egemen eşitliği ilkesine dayalı dış egemenlik olgusu ile ilişkilidir. Egemenlik kuramının öngördüğü uluslararası sistem egemen eşitliği ilkesine dayanan, devletlerin birbirinden bağımsız aktörler olarak karışmazlık ilkesini gözeterek hareket etmek zorunda oldukları bir bütündür. Bu sistemin beraberinde getirdiği “anarşik” ortamda yegane düzenleyici güç ise uluslararası hukuktur.

Devletlerin en önemli aktör oldukları modern uluslararası sistem devletlerin içişlerinde bağımsız, dış işlerinde ise zaman içinde oluşturulan ve sınırlı bir düzenleme alanı bulunan uluslararası bir hukuk düzenine bağlı oldukları bir yapıya işaret etmektedir. Uygulanan uluslararası hukukun temel metinlerinden biri olarak kabul edilen BM Antlaşması’nda kuvvet kullanma yasağı düzenlenmektedir. BM Antlaşması’nın 2 maddesinin 4. fıkrasında yer alan kuvvet kullanma yasağı devletlerin egemen konumlarını uluslararası düzeyde teyit eden en önemli kuraldır. Bu kurala getirilen iki istisnadan biri meşru müdafaa hakkı diğeri ise BM Güvenlik Konseyi kararları doğrultusunda gerçekleştirilebilecek olan müdahalelerdir ve söz konusu müdahalelerin gerekçesi uluslararası barış ve güvenliğin korunması ve yeniden tesisi olarak sınırlandırılmıştır. Antlaşma’nın Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak Önlemleri düzenleyen 7. Bölümü’nün 42. maddesine göre uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için Güvenlik Konseyi’nin gerekli saydığı her türlü girişimde bulunabileceği hükme bağlanmıştır.

Bu noktada zaten az sayıda konuyu düzenleme imkanına sahip olan uluslararası hukukun temel ilkelerinden olan karışmazlık ve kuvvet kullanma yasağı ile çelişkili bir konumda bulunan müdahale kavramına yönelinebilir. Çağdaş ulus-devlet sistemi dışta egemen eşitliği ve karışmazlık ilkeleri ile kuvvet kullanma yasağı içte ise devletin vatandaşlarına karşı sorumlu olduğu bir anlayış üzerine inşa edilmiştir. Bu noktada soru devletin kendi vatandaşlarının haklarını ihlal ettiği ve üzerine düşen görevleri yapmadığı taktirde diğer devletlerin ve uluslararası kuruluşların bir sorumluluğunun doğup doğmadığı hususundadır. Bir başka devlete yapılacak müdahale, mevcut uluslararası sistem dahilinde

yasal kabul edilmeyen bir eylemdir. Ancak meşrulaştırılması içinde barındırdığı moral ve siyasi sorgulamalar sebebiyle oldukça güç olan müdahale hakkının (Wallerstein, 2010: 39) gerekçesinin insan olması ya da başka bir deyişle insani müdahale yapılmış olması söz konusu eyleme meşruiyet kazandıran ya da kazandırması beklenen bir gerekçe olarak ortaya çıkmaktadır.

Literatüre bakıldığında tam olarak üzerinde mutabakata varılmış bir insani müdahale tanımının bulunmadığı dikkati çeker. Bir tanıma göre insani müdahale, “ağır insan hakları ihlallerini ya da yaygın insani acıları engellemek amacıyla, silahlı kuvvet kullanımını da içerecek bir biçimde bir devletin işlerine zorlayıcı bir biçimde müdahale etme”dir (Welsh, 2004: 3). “Yaygın ve ağır insan hakları ihlallerinin önlenmesi ya da sona erdirilmesi için söz konusu devletin izni olmadan bir ya da birden çok devlet tarafından gerçekleştirilen kuvvet kullanımı veya kuvvet kullanma tehdidi” (Holzgreffe, 2003: 18) ya da “prensip olarak liberal bir hükümet ya da ortaklık tarafından gerçekleştirilen ve tiranlığa ya da anarşiye son vermek için askeri güç kullanımı ya da kullanım tehdidi” (Teson, 2003: 94) insani müdahale kavramına verilen çeşitli karşılıklardır. Parekh’e göre bir müdahalenin taşınması gereken özellikler; “hedefteki devletin büyük ölçüde egemen bir devlet olarak kabul edilmesi”, “müdahalenin ilhak ya da yönetimi ele geçirmek için değil, bir devletin işlerinin yürütülmesini etkilemek için planlanması”; “söz konusu devletin müdahaleye karşı olması”; bir karışma (interference) biçimi olan müdahalenin...devletin teritoryal bütünlüğünün dış bir fail tarafından ihlalini içermesi” olarak sıralanabilir (Parekh, 1997: 53-54). Brown ve Ainley’e göre ise insani müdahale, 1990’lı yıllarda doğmuş bir olguya işaret etmektedir ve “bir devlet içinde yaşanan sözde acıyı dindirmek amacıyla harekete geçen bir ya da birkaç devletin zorla o devletin egemenlik bölgesini istila etmesi” anlamına gelmektedir (Brown ve Ainley, 2008: 209).

Aslında başta 19. yüzyıl olmak üzere farklı dönemlerde büyük güçlerin insani nedenleri öne sürerek diğer devletlere karıştığı ya da müdahale ettiği örnekler bulunmaktadır (bkz. Finnemore, 2004). Günümüzde gerçekleştirilen insani müdahaleleri geçmişteki örneklerden ayıran en temel özellikler, “kimin kurtarılmaya değer olduğu”, “müdahalenin nasıl yapılacağı” ve “amacın ne olduğu” noktalarında farklılık göstermektedir; zira kategori tüm insanları kapsayacak biçimde genişlemiş, müdahalenin meşruiyeti için çok taraflı olması gerektiği gibi kriterler eklenmiştir⁴ (Finnemore, 2004: 53).

Uluslararası İlişkiler literatüründe insani müdahale olarak kabul edilen müdahalelerin kapsamı da oldukça sınırlıdır. Soğuk Savaş dönemine bakıldığında 1971’de Hindistan’ın Pakistan’a, 1979’da Tanzanya’nın Uganda’ya ve 1978’de Vietnam’ın Kamboçya’ya gerçekleştirdiği

⁴ Genellikle insani müdahale tartışmasının modern karakterine vurgu yapılsa da Francisco de Vitoria ve Hugo Grotius gibi isimlerin müdahale hakkını devletin kendi tebaasına kötü muamelede bulunmasını önlemek için savunmaları dolayısıyla insani müdahalenin de ilk teorisyenleri olarak kabul edilmeleri gerektiğini ifade edenlerin (Heywood, 2013: 379-80) ya da tartışmayı adil savaş geleneği ve doğal hukuk ile ilişkilendirerek Ortaçağ Hristiyan düşüncesine dek götürülenlerin olduğu (Nardin, 2002: 58-61) da belirtilmelidir.

müdahaleler, müdahale eden devletlerce, insani nedenlere dayandırılmıştır (Wheeler, 2003). İnsani müdahale kavramının Uluslararası İlişkiler literatüründe yoğun biçimde tartışılmaya başlanması ise 90'lı yıllarda olmuştur. Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ve küreselleşmenin uluslararası sisteme yönelik etkisinin artması, Vestfalyan düzenin öngördüğü uluslararası hukuk düzenini de etkilemiştir. Başta devletüstü örgüt ve otoritelere ilişkin meseleler olmak üzere küresel siyasetteki arayışlar uluslararası hukukun karışmazlık ilkesi de dahil olmak üzere birçok düzenleme alanını tartışmalı hale getirmekle kalmamış aynı zamanda çözüm önerilerini de beraberinde getirmiştir. BM'in barışın korunması konusunda yeni bir pratik geliştirme arayışları 90'lı yıllardaki egemenlik tartışmaları bağlamında değişimi karakterize eden en önemli öge olarak tanımlanmıştır (Taylor, 1999: 541). Müdahalenin amacının siyasi ya da stratejik değil, insani ve evrensel olmasının yanı sıra, bir ya da birkaç devlet tarafından değil, "uluslararası toplum" adına hareket eden devlet ya da devletlerce "insani" amaçlar için yapılması, özellikle 1990 sonrası dönemde "yeni müdahalecilik" olarak nitelendirilen olgunun ayırt edici özellikleridirler (Ayoob, 2002: 83-84). Bu bağlamda 90'lı yıllarda yapılan 1992 Somali ve 1994 Haiti müdahaleleri insani gerekçelere dayandırılarak BM kararı ile gerçekleştirilen insani müdahaleler kategorisinde değerlendirilirken 1999 Kosova müdahalesi ise aynı gerekçeye sahip olmasına karşın BM kararı olmaksızın gerçekleştirilmiştir. Literatürde oldukça tartışmalı bir yeri olan Kosova müdahalesi ile Beck'e göre soykırım tehdidi, uluslararası hukuka dayanan BM Antlaşması'nın öngördüğü prosedürden daha önemli görülmüş ve böylece ulusal egemenlik ile insan hakları arasında her zaman var olan gerilimde insan hakları uluslararası hukuka önceliklendirilmiştir (Beck, 2000: 82-83).

Devlet Egemenliği ve Müdahale Uluslararası Komisyonu (ICISS) tarafından 2001 yılında ilk defa tanımlanan ve 2005 yılında Birleşmiş Milletler'in Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde oybirliği ile kabul edilen koruma sorumluluğu prensibi ile de soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı işlenen suçlar nedeniyle müdahalelerin gerçekleştirilebileceği kabul edilmiştir. Bu doğrultuda 2011 yılında Libya'ya BM Güvenlik Konseyi kararları çerçevesinde insani bir müdahalede bulunulmuştur. Bu müdahalenin dayandırıldığı kararlar bağlamında değerlendirildiğinde hem uluslararası hukuk hem de teorik ve felsefi tartışmalar açısından oldukça ihtilafli bir kavram ve uygulama olan insani müdahalenin en azından hukukilik bağlamında bir temele oturtulmaya çalışıldığı söylenebilir.

Kozmopolitanizm ve Egemenlik

İnsanı müdahalenin, "egemenlik, karışmazlık ve kuvvet kullanmama ilkeleri üzerine inşa edilen uluslararası toplumun en güç sınavı olduğu" tespitinden (Bellamy and Wheeler, 2014: 480) hareket edildiğinde uluslararası hukukun ve bu hukukun ardında yatan moral motivasyonunun giderek kritiklenen insani müdahale sorunu karşısında nasıl bir tutum sergilediği/sergilemesi gerektiği tartışmaları mevcut duruma farklı yaklaşımlar getiren bakış açıları

ile de zenginleşmektedir. Bu tartışmalar arasında en öne çıkan ise kozmopolitanizmdir. Kozmopolitan düşünce, küresel çaptaki sorunların çözümü için küresel kurumların oluşturulmasını istemektedir (Akyeşilmen, 2014: 277). Ancak yukarıda da belirtildiği gibi normatif karakterli kozmopolitanizmin kendine özgü kurumsal yapıları henüz gelişmemiş bir görünümündedir. Bu durumda kozmopolitan ilkelerin kurumsallaşma süreci ya da varolan kurumlar eli ile gerçekleştirilmesi meselesi insani müdahale gibi bir örnekte daha somut hale gelmektedir.

Egemen devletlerden beklenen kendi vatandaşlarının güvenliklerinden ve haklarının korunmasından yine kendilerinin sorumlu olmalarıdır. Mevcut sistemde evrensel kabul edilen hakların korunması ve gözetilmesi egemen devletlerin güvencesine bırakılmıştır. Çünkü “modern siyaset, insanların ancak bir ulus-devletin üyesi olarak var olabilecekleri” bir biçimde inşa edilmiştir (Kadıoğlu, 2012: 22). Devlet ile vatandaşlar arasında kurulan bu modern bağ beraberinde yeni kapsama ve muafiyet biçimlerini de getirmiştir. Batılı düşünce geleneğinin doğal hukuk öğretisi ve Hristiyan inancından gelen ve insanların birbirlerine borçlu oldukları sorumlulukların varlığını kabul eden anlayış modern devletin doğuşu ile sarsılmış ve “insanlığın bu değişim ile bağımsız ve moral açıdan müstakil birimlere dönüştüğü” eleştirisi dile getirilmiştir (Parekh, 1997: 49). Roma’dan Ortaçağ’a ve Aydınlanma’ya uzanan ve başta doğal hukuk öğretisi olmak üzere birçok kaynaktan beslenen kozmopolitan dünya tasavvuru için de dünyanın yalnızca siyaseten değil moral yükümlülükler açısından da parçalanmış ve bağımsız hareket eder bir karaktere bürünmesi hem pratik hem de kuramsal olarak aşılması güç problemleri beraberinde getirmiştir. Özellikle Fransız Devrimi’nden sonra modern yurttaşlık anlayışı dâhilinde tanımlanan devlet-birey ilişkisi ve bu ilişkiden kaynaklanan yurttaşlık hakları Pierson’ın deyişiyle “doğal haklar” veya “insan hakları” gibi evrensel karakterdeki haklardan farklı ve çoğunlukla kişinin doğduğu yer ya da anne-babasının uyruğu ile kazandığı bir kategoriye referansla tanımlanan (Pierson, 2014: 46) bir özellik kazanmışlardır.

Günümüz dünyasına genel anlamda bakıldığında ise insan hakları ihlallerinin en önemli faillerinin -yine bireylerin vatandaşlık bağı ile bağlı oldukları- -dolayısıyla kendilerini korumakla mükellef- devletler oldukları görülmektedir. Devletin kendi vatandaşlarına karşı olan sözkonusu sorumluluğunu yerine getirmediği durumlarda başvurulan bir araç olan insani müdahale, devlet egemenliği ilkesi ve onun temsil ettiği uluslararası sistemle çelişmektedir. Ancak kozmopolitan düşünürler için devlet egemenliği mutlak değil görecelidir (Smith and Fine, 2007: 48). Dolayısıyla insanın hem politik hem de moral olarak temel birim olması kabulüne dayanan kozmopolitan bakış açısı için devlet egemenliği dokunulmazlığı olan bir gerçeklik değildir. Aksine kozmopolitan düşüncenin evrenselliği ile beraber dikkate alındığında insani gerekçeler en azından moral anlamda egemenliğin üzerinde değerlendirilmektedir.

Kozmopolitan düşüncenin temel varsayımları, insan hakları ile ilgili sorunların belli teritoryal sınırlar ve bu sınırlar içinde hüküm süren egemen kuvvetin keyfiyetine bırakılamayacağı iddiası ile uyum içindedirler.

Bireylerin egemen bir ulus-devletin vatandaşı olarak değil, kozmopolitanizmin vaaz ettiği “dünya vatandaşlığı” kategorisi bağlamında sahip oldukları hakların mevcudiyetinin kabulü bir ileriki aşamada bu hakların gerektiğinde nasıl müdafaa edilmesi gerektiği sorunu gündeme getirmektedir. “Kozmopolitanizmin moral ilkelerinin yasal hak ve görevlerin içine aktarılması ve bu hak ve görevleri koruyacak kurumların oluşturulması” imkanı ve bu imkan gerçekleştiği takdirde “uluslararası güç mücadelesi ile yakından ilişkili ve halen egemen devletlerin merkezi bir role sahip olduğu uluslararası hukuk” düzeninde ne derece etkili olabileceği sorunları (Pierik and Werner, 2010: 3) kozmopolitan ilkelerin karşılaştığı en önemli sorunlardır.

Kozmopolitan Bir Düzen Arayışında İnsani Müdahalenin Yeri

Kozmopolitan bir düzen arayışında insani müdahalenin yeri farklı bağlamlarda tartışılabilir. Tartışmanın ilk düzeyi insanini müdahalenin gerçekleştirilmesindeki moral sorumluluk ile uluslararası hukuk arasındaki bir öncelik sıralaması tartışması ile ilişkilidir. Her ne kadar giderek daha fazla ölçüde küreselleşen bir uluslararası düzenin varlığı dile getirilse de halen egemen ulus-devletlerin hâkim olduğu uluslararası bir hukuk sisteminin hakimiyeti söz konusudur. Bu sistemin temel ilkeleri ile çelişen insani müdahale sistem tarafından nasıl algılanabilir? Tan’a göre insani müdahale konusunda uluslararası hukuk bağlamında farklı iki seçenek bulunmaktadır. Bunlardan ilki insani müdahalenin mevcut sistemde olduğu gibi bazı istisnalar hariç olmak üzere yasadışı kabul edilmeye devam edilmesi; ikincisi ise hukuk ve moraliteyi birbirine yaklaştırmak suretiyle uluslararası hukukun insani müdahaleyi meşru sayan bir takım değişikliklere uğramasıdır (Tan, 2010: 162). İkinci seçenek üzerinden düşünüldüğünde mevcut hukuka göre ihlal kabul edilmesi gereken bir eylemin nasıl meşru sayılabileceği sorunu gündeme gelmektedir. Bu noktada insani müdahale için yanıtlanması gereken dört soru tespit edilebilir; “Hangi durumlarda müdahale zorunludur?”, “Hangi otorite bir insani müdahaleye ihtiyaç olduğuna karar verir?” “Müdahale nasıl olmalıdır?” “Müdahaleyi kim gerçekleştirmelidir?” (Archibugi, 2004: 6).

Bu sorulara verilecek yanıtlara dair arayışlar meselenin yalnızca uluslararası hukukun çizdiği çerçeve ile sınırlı tutulamayacağını da bir göstergesidir. Bu noktada sorun uluslararası hukuku bu konuda harekete geçiren -ya da geçirmesi gereken- moral yükümlülüğün kapsamı ve sınırları ile ilişkilidir. Bu yükümlülüğün hem tarihsel kökenleri bağlamında hem de uluslararası hukuka kaynaklık eden referanslar bağlamında kozmopolitan düşünce ile olan ilişkisi açıktır. Ancak bu ilişkinin insani müdahale bağlamında somut olarak ne gibi sonuçlar doğuracağı tartışılan meselelerin uluslararası hukuka nasıl aktarılacağı ile ilgilidir. Özellikle hukuki meşruluğu tartışmalı olan Kosova müdahalesinde görüldüğü gibi bu konuda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Kozmopolitan düşünce için buradaki çelişki uluslararası hukukun çerçevesi içinde BM gibi uluslararası yasal bir otoriteye sadık

kalmak ile insan haklarını korumak için kuvvet kullanmak suretiyle hukuk dışında gerçekleştirilebilecek bir eylemi onaylamak konusunda bir tercih yapma meselesinden kaynaklanmaktadır (Fine, 2007: 88). Ancak her halükarda insani müdahalelerde hareketi başlatan motivasyon hukuk kuralları, ulusal çıkarlar ya da bireysel özgürlük değil “insanlığın kozmopolitan çıkarları” olmaktadır (Teson, 2006: 761).

Kozmopolitan bir düzen arayışında insani müdahalenin yeri bağlamında ilkiyle oldukça yakından ilişkili olan ikinci tartışma düzeyi kurumsallaşma arayışıdır. Uluslararası hukuk, devletlerin kendi teritoryal sınırları içinde egemen olduğu ve yöneten-yönetilen ilişkisinde birey haklarının korunmasının yine devlete bırakıldığı ilkeleri üzerine inşa edilmişken; kozmopolitanizm, hem yönetilenlere olan ilişkilerin yasal olarak garanti altına alındığı hem de bireysel hakların korunmasını sağlamak için ulus-devletlerin üzerinde kurumların oluşturulduğu bir çözüm arayışına işaret eder (Fine, 2007:2-3). Bu kurumsallaşma arayışı bağlamında değerlendirildiğinde bir insani müdahalenin gerçekleştirilmesine karar verecek ve/veya bu kararı uygulayacak örgüt/ler ve/veya kurumlar/lar meselesi gündeme gelmektedir. Sistem içinde en önemli tartışmalardan biri başta BM olmak üzere uluslararası örgütlerin insani müdahale konusundaki açmazlarıdır. Mevcut uluslararası örgütlerin bu konuda tatmin edici bir çözüm getirememeleri kurumsallaşma tartışmalarına büyük ölçüde kaynaklık etmektedir.

Kozmopolitan düşünürlerin çoğu uluslararası alanda müdahaleciliği kozmopolitan normların uygulanmasını sağlamak koşuluyla kabul ederler ancak etkin bir mekanizmanın uygulanmaya konulmasında kozmopolitan düşüncenin askeri güç kullanımını kesin bir biçimde önerdiği söylenemez (Smith and Fine, 2007: 48-49). Aslında burada ihtiyaç duyulan kurumsallaşma ve bu doğrultuda izlenecek prosedür konusundaki endişelerden kaynaklanan çelişkili bir durumun varlığı gözlenmektedir. Bir yanda özellikle askeri güç kullanımı tarafından desteklenmemiş bir kurumsallığın ne derece başarılı olacağı sorunu diğer taraftan ise kozmopolitan ilkelerle de çelişebilme potansiyeli yüksek bir karar alma ve güç kullanma kuvvetinin hayata geçirilmesinden kaynaklanacak sorunlar gün yüzüne çıkmaktadır. Bu çelişkili durumun aşılmasında kozmopolitan düşünürler tarafından çok farklı öneriler getirildiği görülmektedir. Örneğin Archibugi, insani müdahale durumunda izlenmesi için BM Genel Kurulu tarafından onaylanacak bir “insani aciliyetler” tüzüğü ve yaklaşık 50 ülkeden gelen -asker ve sivillerin oluşturduğu- daimi bir “kurtarma ordusu” oluşturulmasını önermektedir (Archibugi, 2004:15). Archibugi’nin bu konudaki önerileri kurumsal bir boşluğun giderilmesini amaçlamaktadır. Var olan sistemin yetersizliğine vurgu yapan Teson’a göre ise bu kurumsal problem hükümetlerden bağımsız ve konusunda uzman olan yargıçlardan oluşan bir “İnsan Güvenliği Mahkemesi” ile giderilebilir (Teson, 2006:771). Mahkemenin önceliği insanlığın kozmopolitan çıkarlarına hizmet etmektir (Teson, 2006:761). Kurumsal bir kozmopolitan çözüm arayışında Buchanan ve Keohane demokratik devletlerden oluşan bir koalisyonun desteği ve hesap verme sorumluluğu getirilmiş Güvenlik Konseyi’nden oluşan bir

model önerirler (Buchanan and Keohane, 2004:18). Bu modelin temelindeki kurumsallaşma biçimi “etkililik”, “herkes için karşılıklı saygı” ve “kapsayıcı olma” ilkeleri üzerine inşa edilmelidir (Buchanan and Keohane, 2004:10). Ancak yukarıdaki çelişkiye tekrar dönülecek olursa Kant’dan beri süregelen anti-militarist kozmopolitanizm anlayışı dikkate alındığında çağdaş kozmopolitan düşünürlerin kozmopolitan sonuçlar için kuvvet kullanımını desteklemeleri (Smith and Fine, 2007:50-51) meselesine ilişkin soru işaretlerinin devam ettiği görülmektedir. Bu noktada savaşın her zaman etik dışı sayılması gerektiği şeklindeki yaygın fikre karşın bazı durumlarda moral olarak izin verilebilir hatta mecburi olabileceği savunulmaktadır (Teson, 2003:96).

Tartışmanın bir başka düzeyi var olan sistemin kozmopolitan karakteri dahilinde insani müdahalenin nasıl algılandığıdır. Moral bir sorumluluk anlayışı ile oluşturulan normatif ilkelerin aynı zamanda uygulanabilir olma özelliği de taşımaları var olan sisteme karşı ütöpik taleplerdense sistemin içinde gerçekleşen bir dönüşüme vurgu yapmaktadır. Mevcut sistem özellikle BM’i işaret etmektedir. Kuvvet kullanımının yasaklayan BM’nin kuruluşu ve BM Antlaşması’nın sistemdeki merkezi konumu Vestfalya sisteminin BM sistemi olarak değerlendirilmesini de beraberinde getirmiştir (Denk, 2015: 24). Verili koşullar dâhilinde İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinden koruma sorumluluğu doktrinine dek uluslararası bir insan hakları sistemini de içeren BM sistemi kozmopolitan ilkelerin benimsenmesi ve uygulanması anlamında en güçlü potansiyele sahip yapıdır. BM, hem üyelik hem de barış ve güvenlik gibi değer ve ilkeler açısından kozmopolitan bir karaktere sahip bir görünümde ancak sistemin kozmopolitanizm için nihai birim olan insanın yerine devleti -yine kozmopolitanizmin öngördüğü eşitlik ilkesi dâhilinde- kabul etmesi; tek tek devletlerin çıkarları yerine Güvenlik Konseyi’nin merkezi bir otorite olarak tüm devletler adına karar alması gibi özellikleri göz önünde bulundurulduğunda BM sisteminin sahip olduğu kozmopolitan meşruiyetin, uygulamada ciddi tartışmalara yol açtığı gözlemlenmektedir (Tsagourias, 2010:131-133). Üstelik literatürde her biri ayrı bir tartışma konusu olan insani müdahalelerin 1990 ‘lı yıllardaki en başarılı örneğinin BM kararı olmadan gerçekleşen Kosova müdahalesi olması da oldukça ironiktir (Teson, 2006:765).

Tüm bu tartışmalar bağlamında en ciddi eleştiri noktası ise kozmopolitan iddia ve idealler ile daha da güçlenebilecek mevcut sistemin ya da oluşturulacak yeni bir kurumsallaşmanın insani amaçların ötesinde farklı niyetler için kullanımı sorunudur. Zira yukarıda da belirtildiği gibi kozmopolitan düşünce kendi tarihsel seyri boyunca da birçok kez egemen söylemin bir parçası olarak belirmiştir. Roma imparatorluğu döneminde kozmopolit düşüncesinin iktidarın eylemlerine sağlamış olduğu meşruiyet açıkça görülmektedir. Wallerstein’ın vurguladığı gibi “kimin müdahale hakkı” olduğu sorusu 16. yüzyıldan günümüze moral haklılaştırmasını sırasıyla doğal hukuk, Hristiyan düşüncesi, medenileştirme misyonu, insan hakları ve demokrasi gibi farklı bağlamlardan sağlamakla beraber müdahale

edenlerin değerlerinin evrensel değerler olarak kabul edilmesi hususunda ortak payda Avrupa evrenselciliğine işaret etmektedir (2010: 39-40). Evrensel değer ve normların varlığının her şeyden önce bu norm ve değerlerin kim tarafından konulduğu sorunu gündeme getirmektedir. Bu değer ve normları temsil ettiği iddiasında olan düşünce müdahale etme hakkını da bunlara dayandırabilmektedir. Douzinas'a göre, "kozmpolitanizmin farklı versiyonları siyasi ve moral bir evrenselcilikle başlamakta ancak her seferinde emperyal bir globalizme doğru dejenere olmaktadır" (Douzinas, 2007: 174). Özellikle ulusalcı bakış açılarının kozmpolitanizmi bir çeşit düşman olarak tanımlama (Beck, 2003: 16) eğilimlerinde bu emperyal çağrışımın etkisi açıkça görülmektedir. Emperyalizmin kültürel hegemonyasını kurmasında ve sürdürmesinde kozmpolitan düşünce bir meşrulaştırma aracı olarak kullanılabilir. Kozmpolitanizmin tarihine bakıldığında bu durumun tezahürleri başta Roma örneği olmak üzere görülebilmektedir. Bu anlamda ele alındığında kozmpolitan ideallerden yola çıkan bir insani müdahalenin de aksi istikamette çok ciddi riskler barındırabileceğini vurgulamak gerekmektedir. İnsani müdahale de dahil olmak üzere genel anlamda müdahale kategorisinde değerlendirilen girişimlerin bir çoğunun ABD önderliğinde gerçekleştirilmiş olması bu açıdan dile getirilen bir çok eleştiri ve endişenin temel ortak noktasıdır.

Sonuç

İnsani müdahale, kozmpolitanizm ve egemenlik tartışmaları bağlamında önemli bir sorundur. Bir yandan İkinci Dünya Savaşı sonrası teşekkül eden sistemin insan haklarının korunması hususunda yaptığı evrensel çağrı diğer taraftan ise müdahaleyi gerçekleştirecek devletlerin ulusal çıkarları ile uluslararası hukukun kuvvet kullanma yasağı ve karışmazlık prensipleri üzerine inşa edilen yapısı insani müdahale konusunu daha çetrefilli bir hale getirmektedir. Uluslararası hukuk düzeyinde değerlendirildiğinde bile farklı yaklaşımların gündeme geldiği dikkati çekmekte ve örneğin BM Antlaşması'nın ilgili maddelerinde düzenlenen kuvvet kullanma yasağı ve bu yasağa getirilen istisnalar bile bu bağlamda farklı yorumlanabilmektedir. Bu ise özellikle egemenlik kuramı bağlamında ciddi sıkıntılara yol açmakta ve Vestfalya Antlaşması'ndan beri süregelen sistemin artık işlevini yerine getiremediği iddia edilmektedir. Mevcut sistemin alternatifi konusundaki arayışlar tarihi egemenlik kuramından çok daha eskiye dayanan kozmpolitan düşünceyi tekrar gündeme taşımıştır.

Başta evrensellik iddiası olmak üzere Vestfalyan düzenin egemenlik ve ülkesellik esaslarına dayanan bakış açısına çeşitli alternatifler getiren kozmpolitan düşünce insani müdahale sorunu bağlamında da farklı bir yorumu temsil etmektedir. Her ne kadar kozmpolitanizm içinde -insanlık adına hayata geçirilecek bir barışın tesisi adına- kuvvet kullanımı konusunda farklı yorumlar bulunsada genel olarak insani müdahale sorununun özellikle moral boyutunun kozmpolitan düşünce ile ilişkilendirilerek tartışıldığı dikkati çekmektedir. Modern ulus-devletler temelinde oluşturulan sistemin devletleri esas alan yaklaşımına karşılık insan haklarının korunması ve savunulması hususunda bireyi temel alan

kozmpolit bir perspektife geçildiği ve bunun da egemenlik kuramı açısından son derece tartışmalı olan insani müdahale sorununun aşılması için de önemli bir potansiyel olarak öne çıktığı iddia edilmektedir. Bu noktada yapılan tartışmalar insani müdahalenin gerçekleştirilmesindeki moral sorumluluk ile uluslararası hukuk arasındaki öncelik sıralaması, insani müdahalenin gerçekleştirilmesine karar verecek ve/veya bu kararı uygulayacak kurum/ya da kurumların varlığını içeren kurumsallaşma meselesi, verili koşullar dahilinde İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinden koruma sorumluluğu doktrinine dek uluslararası bir insan hakları sistemini de içeren BM sisteminin kozmpolitan ilkelerin benimsenmesi ve uygulanmasındaki yerini içeren tartışmalar gibi farklı başlıklar altında değerlendirilebilmektedir.

Kozmpolitan düşüncenin insani temel alan, evrensel bir bakış açısına sahip ve moral değerler içeren genel yaklaşımı ile insani müdahale konusunda bir hukuksal norm geliştirmesi ve bunun kabul edilmesi imkanı günümüz koşullarında oldukça zayıf bir ihtimal olarak belirlemektedir. Ancak moral boyuta yaptığı vurgu ile temsil ettiği normatif değerlerin uluslararası toplumu ve siyasal karar alma süreçlerini etkileme gücü dikkate değer bir potansiyeldir. Ancak diğer yandan kozmpolitanizmin evrenselcilik vurgusunun tarihsel olarak sahip olduğu olumsuz çağırışımın beraberinde getirdiği anlamları da göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Müdahalelerin hukuki ya da yönetsel boşluklar sebebiyle suistimale açık karakterleri, geçmişte Ruanda günümüzde Suriye olmak üzere birçok örnek üzerinden değerlendirilen moral sorumluluğun sınırlarının tespitindeki keyfiyet ve seçicilik tartışmaları ile müdahale ve diğer karışma biçimlerinin birçoğunun evrensel değerleri temsil ettiği iddiasında olan başta ABD olmak üzere Batılı güçlerce gerçekleştirilmeleri kozmpolitanizmin insani müdahale konusundaki söz konusu potansiyelini olumsuz etkileyen başlıca etkenler olarak sıralanabilirler.

Kaynakça

- Akyeşilmen, Nezir. (2014), "Normatif Teori", ed. Şaban Kardaş, Ali Balcı. *Uluslararası İlişkilere Giriş*, İstanbul: Küre Yayınları, 2. Baskı, 269-281.
- Archibugi, Daniele. (2004), "Cosmopolitan Guidelines for Humanitarian Intervention". *Alternatives: Global, Local, Political*, Vol. 29 No. 1, 1-21.
- Ayoob, Mohammed. (2002), "Humanitarian Intervention and State Sovereignty", *The International Journal of Human Rights*, Vol. 6 No.1, 81-102.
- Beck, Ulrich. (2000), "The Cosmopolitan Perspective: Sociology of The Second Age of Modernity", *British Journal of Sociology*, Vol. 51 No.1, 79-105.
- Beck, Ulrich. (2003), "Rooted Cosmopolitanism: Emerging From a Rivalry of Distinctions", ed. Ulrich Beck, Natan Sznaider, Rainer Winter, *Global America?*, Liverpool: Liverpool University Press.

- Benhabib, Seyla et. al. (2006a), "The Philosophical Foundations of Cosmopolitan Norms", ed. Robert Post, *Another Cosmopolitanism*, Oxford: Oxford University Press.
- Benhabib, Seyla. (2006b), *Ötekilerin Hakları: Yabancılar, Yerliler ve Vatandaşlar*, (Çev. B. Akkıyal), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bellamy, Alex, J. and Nicholas, J. Wheeler. (2014), "Humanitarian Intervention in World Politics", ed. John Baylis, Steve Smith, Patricia Owens, *The Globalization of World Politics*, Oxford: Oxford University Press. 6th edition, 479-493.
- Brown, Chris. (2002), *Sovereignty, Rights and Justice: International Political Theory Today*, Cambridge: Polity Press.
- Brown, Chris, Kirsten Ainley. (2008), *Uluslararası İlişkileri Anlamak* (Çev. A. Oyacıoğlu), İstanbul: Yayın Odası Yayıncılık.
- Buchanan, Allen. (2003), "Reforming the International Law of Humanitarian Intervention", ed. J.L. Holzgrefe, Robert O. Keohane. *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal, and Political Dilemmas*, New York: Cambridge University Press, 130-173.
- Buchanan, Allen and Robert O. Keohane. (2004), "The Preventive Use of Force: A Cosmopolitan Institutional Proposal", *Ethics and International Affairs*, Vol. 18 No.1, 1-22.
- Calhoun, Craig. (2012), *Milliyetçilik* (Çev. B. Sütçüoğlu), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çiğdem, Ahmet. (2004), *Bir İmkan Olarak Modernite*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Coleman, Janet. (2000), *A History of Political Thought: From Ancient Greece to Early Christianity*. Oxford: Massachusetts: Blackwell Publishers.
- Delanty, Gerard. (2009), *The Cosmopolitan Imagination: The Renewal of Critical Social Theory*, New York: Cambridge University Press.
- Delanty, Gerard, Patrick O'Mahony. (2002), *Nationalism and Social Theory*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Denk, Erdem. (2015), *Birleşmiş Milletler Sistemi*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Devetak, Richard. (2007), "Between Kant and Pufendorf: Humanitarian Intervention, Statist Anti-cosmopolitanism and Critical International Theory", *Review of International Studies*, Vol. 33, 151-174.
- Douzinas, Costas. (2007), *Human Rights and Empire: The Political Philosophy of Cosmopolitanism*. New York, Abingdon: Routledge-Cavendish.
- Ferrara, Alessandro. (2007), "'Political' Cosmopolitanism and Judgement", *European Journal of Social Theory*, Vol. 10 No.1, 53-66.
- Fine, Robert. (2003), "Taking the 'ism' Out of Cosmopolitanism". *European Journal of Social Theory*, Vol. 6 No.4, 451-470.
- Fine, Robert. (2007), *Cosmopolitanism*, New York: Routledge.

- Fine, Robert. (2011), "Enlightenment Cosmopolitanism: Western or Universal?", ed. David Adams, Galin Tihanov, *Enlightenment Cosmopolitanism*, Oxford: Legenda, 153-169.
- Finnemore, Martha. (2003), *The Purpose of Intervention: Changing Beliefs About The Use Of Force*, Ithaca and London: Cornell University Press.
- Giddens, Anthony. (2008), *Ulus-devlet ve Şiddet*, (Çev. C. Atay). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Habermas, Jürgen. (2007), *Bölünmüş Batı*, (Çev. D. Muradoğlu). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Held, David. (2010), *Cosmopolitanism: Ideals and Relities*, Cambridge: Polity Press.
- Heywood, Andrew. (2013), *Küresel Siyaset* (Çev. N. Uslu, H. Özdemir) Ankara, Adres Yayınları.
- Holzgrefe, J.L. (2003), "The Humanitarian Intervention Debate". ed. J.L. Holzgrefe, Robert O. Keohane, *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal, and Political Dilemmas*, New York: Cambridge University Press, 15-52.
- Kadioğlu, Ayşe. (2012), "Vatandaşlık: Kavramın Farklı Anlamları". Haz. Ayşe Kadioğlu, *Vatandaşlığın Dönüşümü* (Çev. C. Cemgil). İstanbul: Metis Yayınları, 21-30.
- Miller, David. (2002), "Cosmopolitanism: A Critique", *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, Vol. 5 No. 3, 80-85.
- Nardin, Terry. (2002), "The Moral Basis of Humanitarian Intervention", *Ethics and International Affairs*, Vol. 16 No. 2, 57-70.
- Nussbaum, Martha. (1997), "Kant and Stoic Cosmopolitanism", *The Journal of Political Philosophy*, Vol. 5 No. 1, 1-25.
- Parekh, Bhikhu. (1997), "Rethinking Humanitarian Intervention". *International Political Science Review*, Vol. 18 No. 1, 49-69.
- Pierik, Rolland and Wouter Werner. (2010), "Cosmopolitanism In Context: An Introduction", ed. Rolland Pierik, Wouter Werner. *Cosmopolitanism In Context*. Cambridge: Cambridge University Press, 1-15.
- Pierson, Christopher. (2014), *Modern Devlet* (Çev. N. Kutluğ, B. Erdoğan), İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.
- Pogge, Thomas W. (1994), "Cosmopolitanism and Sovereignty", ed. Chris Brown, *Political Restructuring in Europe*, London, New York: Routledge, 85-118.
- Smith, William and Robert Fine. (2007), "Cosmopolitanism and Military Intervention", ed. Richard Devetak, Christopher W. Hughes. *The Globalization of Political Violence : Globalization's Shadow*. London, New York: Routledge, 46-68.

Tan, Kok-Chor. (2010), "Enforcing Cosmopolitan Justice: The Problem of Intervention", ed. Rolland Pierik and Wouter Werner. *Cosmopolitanism in Context*. Cambridge: Cambridge University Press, 155-175.

Taylor, Paul. (1999), "The United Nations in the 1990s: Proactive Cosmopolitanism and The Issue of Sovereignty", *Political Studies*, Vol. XLVII, 538-565.

Teson, Fernando R. (2003), "The Liberal Case for Humanitarian Intervention", ed. J.L. Holzgrefe, Robert O. Keohane, *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal, and Political Dilemmas*, New York: Cambridge University Press, 93-129.

Teson, Fernando R. (2006), "The Vexing Problem Of Authority In Humanitarian Intervention: A Proposal". *Wisconsin International Law Journal*, Vol. 24 No. 3, 761-772.

Tsagourias, Nicholas. (2010), "Cosmopolitan Legitimacy and UN Collective Security", ed. Rolland Pierik ve Wouter Werner. *Cosmopolitanism in Context*, Cambridge: Cambridge University Press, 129-154.

Wallerstein, Immanuel. (2010), *Avrupa Evrenselciliği* (Çev. A. U. Kılıç), İstanbul: bgst yayınları.

Weber, Max. (1998), *Sosyoloji Yazıları* (Çev. T. Parla), İstanbul: İletişim Yayınları.

Welsh, Jennifer M. (2004), "Introduction", ed. Jennifer M. Welsh. *Humanitarian Intervention and International Relations*, New York, Oxford University Press, 1-7.

Wheeler, Nicholas, J. (2003), *Saving Strangers*, New York: Oxford University Press.

